

УДК 316.6+168.522

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.1.9>**Атаманюк Зоя Миколаївна**

доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7299-409X

НАЦІОНАЛЬНО ОРІЄНТОВАНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

В статті розглянута національно орієнтована система освіти, яка здатна укріпити національний дух держави. Освіта формує у молодій людини особистість, відчуття належності до конкретного соціуму. Освітня діяльність є одночасно і соціалізацією молоді людини, бо в процесі навчання вона здобуває не тільки наукові знання, але й знання життєвого досвіду. Сучасна система освіти виконує значно більше функцій, ніж в попередні історичні періоди свого існування. Освіта транслює зразки культури для наступних поколінь, зберігає культурні надбання суспільства. В межах освіти розвивається наука, особливо її фундаментальні напрями. Освіта використовує засоби мистецтва для людської особистості. В останні десятиліття важливу роль для галузі освіти відіграють інформаційні технології. Освіта покликана сприяти ідентифікації молоді з нацією, рідною землею. Національно орієнтована освіта сприяє формуванню загальнонаціонального рівня соціальної свідомості. Через національну свідомість виховується еліта нації, що орієнтована на збереження ментальної цілісності нації. Громадяни, які є носіями національної свідомості сприяють формуванню подальшого професійного навчання і здійснення здобутків на користь власної держави з урахуванням національних пріоритетів. Необхідність підвищення відповідальності кожного за долю своєї країни та світу в цілому, використання набутих знань з метою не тільки соціального, а й морального прогресу в умовах глобалізованого світу сьогодні є запорукою успішного розвитку держави. Усвідомлення необхідності змін та корекцій змісту освіти у відповідності до нових завдань виживання і розвитку людства дозволить, на нашу думку, визначитись у пошуках підходів щодо формування яскравої та самобутньої особистості, здатної до самовдосконалення в будь-яких найбільш екстремальних умовах. Національна освіта не може продукувати зразки культурної обмеженості. Як правило, вона діє з метою збереження культурних надбань нації. Тому розвиток національної освіти спрямовується на збереження власної освітянської традиції, так і на конструктивне використання позитивних світових надбань. В результаті дослідження ми дійшли розуміння, що головним аспектом сучасної української освіти є національний фактор. Спираючись на дослідження представників сучасної філософії з різних країн, звертає на себе увагу те, що освіта має національний характер. Освіта може мобілізувати культуру народу, формувати нову інтелектуальну людину, на котру покладаються надії як на нову генерацію нації.

Ключові слова: освіта, нація, національна освіта, глобалізація, соціокультурні трансформації.

Вступ. Українське суспільство полікультурним і толерантним, крім того, здатним накопичувати зовнішні впливи, елементи культури, адаптуючи їх до збережених власних національних традицій. Саме така характеристика українського суспільства викликає певне занепокоєння, оскільки є небезпека втрати власної самобутності. Наслідком такого необачного ставлення до збереження самобутності стало, на мою думку, створення можливості злочинної влади росії прагнути до загарбання наших територій. На мій погляд, на даному етапі ми маємо бути обережними у питаннях нашої самобутньої культури. Як нам здається, одним з шляхів є розвиток освітньої галузі як такої, що здатна укріпити національний дух держави [3, с. 5]. «Освіта може є тією складною і розгалуженою соціальною технологією, яка дозволяє не тільки сформуванню інтелектуальний потенціал нації, але й налаштувати і зорієнтувати його на примноження національного багатства. Така технологія дозволяє виробити свій власний шлях розвитку як соціуму

в цілому, так і певної галузі науки зокрема з урахуванням власних національних інтересів і пріоритетів» [3, с. 5].

Мета статті – дослідження національного фактору в сучасній українській освіті.

Методи дослідження. Методи аналізу і синтезу, які використовувалися впродовж всього дослідження для вивчення освіти як націєнкозосередженого компонента, особливостей її проявів в процесі соціокультурних трансформацій в сучасному українському суспільстві; соціокультурний метод дозволив нам розглянути феномен освіти в контексті глобальних трансформаційних процесів, притаманних сучасному суспільству. Зазначені процеси, як правило, викликають ускладнення соціальної структури, яка впливає на соціальні, економічні та духовні процеси.

Результати. Головним аспектом сучасної української освіти є, як зазначалося вище, саме національний фактор. У будь-якій країні освіта має національний характер. Освіта здатна мобілізувати культуру народу, готувати нову інтелектуальну людину, яка повинна стати новою генерацією нації. Вона повинна ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях народу, його традиціях і духовності. Освоєння суспільством своєї культурної спадщини стає домінуючим в системі освіти. Адже на спадщині і традиціях минулого повинна утверджуватися і формуватися освіта, збагачуватися духовність нашого молодого покоління. Освіта формує у молодій людини особистість, відчуття належності до конкретного соціуму. Освітня діяльність є одночасно і соціалізацією молоді людини, бо в процесі навчання вона здобуває не тільки наукові знання, але й знання життєвого досвіду. Отже, «освіта повинна бути спрямована до культурно-духовних витоків, національного відродження» [1, р. 1–23].

Сучасна система освіти виконує значно більше функцій, ніж в попередні історичні періоди свого існування. Освіта транслює зразки культури для наступних поколінь, зберігає культурні надбання суспільства. В межах освіти розвивається наука, особливо її фундаментальні напрями. Освіта використовує засоби мистецтва для людської особистості. В останні десятиліття важливу роль для галузі освіти відіграють інформаційні технології. Особливо актуалізувалися онлайн форми роботи в період пандемії. Засоби масової інформації виконують роль транслятора і популяризатора. Невід’ємну найважливішу складову фундації культури складає інтелектуальний потенціал викладачів, практика навчання, вся сфера освіти [3, с. 4].

Звернемося до філософського здобутку Стародавньої Греції і також переконаємося в тому, що на перше місце греки ставили навчання і виховання молоді найвидатнішими вчителями, мислителями, мудрецами. Це стосується філософії Сократа, філософії Платона і філософії Аристотеля, хоча можна назвати десятки і сотні видатних давньогрецьких мислителів, котрі заснували свої школи, в яких вони навчали молодь, передавали їй отримані знання і спрямовували їхнє життя і діяльність на досягнення істини і мудрості. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в Давньокитайській філософії. Конфуцій, створив цілу систему, до того ж досить розвинуту систему освіти, навчання і виховання поколінь молоді. Це свідчить і про той факт, що в суспільстві назріла необхідність у освічених людях. Саме йому, а зовсім не Леніну, належить знаменитий лозунг «вчитися, вчитися і вчитися». Можливо, першим в історії людства він у всьому обсязі поставив проблему взаємовідносин учителя та учня, вихователя і вихованця, учня і учня. При цьому вважав, що для того, щоб досягнути найвищого рівня розвитку – досягнення істини й мудрості – кожна людина повинна вчитися протягом усього життя. Конфуцій першим провів систематизацію типів учителя, наставника, який здатний працювати в тогочасній системі освіти, а саме: «мислитель, філософ, шляхетний муж, довершеномудрий» [11, с. 14]. Подібні ідеї ми знаходимо у філософській системі Лао Цзи. Однак даоси здебільшого міркують про таємничі знання, релігійні, надприродні.

В той же час трансформація освіти є наслідком тих змін, які відбуваються в культурі. Тому криза в освітянському процесі, і не лише на теренах України, – на думку В. Г. Кременя, – є «відображенням загальної духовної кризи на зламі тисячоліть. З іншого боку, трансформаційні явища в освіті відбуваються і під впливом внутрішніх чинників, тобто зумовлені інноваційними процесами у самій освітньо-педагогічній діяльності» [7, с. 24]. Це не могло не відобразитися на соціокультурній складовій трансформаційних процесів.

В сучасному багатовекторному світі, на нашу думку, саме освіта є підґрунтям розвитку і функціонування усіх сфер суспільства (соціальної, економічної, політичної, культурної) як ідеальної системи співіснування людей. Разом з цим, саме освіта сприяє розвитку етноідентифікуючого аспекта національної культури. Через систему освіти національна ідеологія представляється нам як система для формування, репрезентації, засвоєння національної ідеї. В такому контексті національна ідея розуміється як сформована мета нації, що відрізняється актуальністю і стратегією розвитку. «Національна ідея дає підстави для реалізації потенційних етнічних можливостей. Розвиток нації через реалізацію національної ідеї дає етносу можливість піднесення на щабель цивілізації в її космологічному розумінні і посісти гідне місце серед національних спільнот світу. Якщо молодь розуміється як інтелектуальний потенціал, то освіта покликана сприяти ідентифікації молоді з нацією, рідною землею. Батьківщиною» [8, с. 178].

Направленість освіти на трансляцію національної ідеології з урахуванням в якості базових елементів саме національних особливостей існуючого культурного, етнічно-ментального простору є чинником гуманітарної безпеки держави [4, с. 19].

Разом з тим, «національна освіта повинна враховувати загальнолюдські цінності, результатом засвоєння яких є формування і функціонування соціальної держави» [8, с. 178]. Національна освіта не може продукувати зразки культурної обмеженості. Як правило, вона діє з метою збереження культурних надбань нації. Тому розвиток національної освіти спрямовується на збереження власної освітянської традиції, так і на конструктивне використання позитивних світових надбань [7]. Освіта – складова частина політики держави, суб'єкт і об'єкт впливу соціальної політики. Соціальна політика не може бути нічим іншим як засобом управління розвитком суспільства, загальним показником ефективності функціонування соціальної системи, критерієм плінних та перспективних інтересів соціуму. Інвестиції в освіту, розвиток освіти – це той стратегічний курс політики держави, який забезпечує від аутсайдерства у світових цивілізаційних змаганнях. Звісно за умови, що в політиці української держави освіта посяде нарешті те місце, яке їй має належати відповідно до нинішніх тенденцій світового соціокультурного поступу.

Національно орієнтована освіта сприяє формуванню загальнонаціонального рівня соціальної свідомості. Через національну свідомість виховується еліта нації, що орієнтована на збереження ментальної цілісності нації [7, с. 3–7]. Громадяни, які є носіями національної свідомості сприяють формуванню подальшого професійного навчання і здійснення здобутків на користь власної держави з урахуванням національних пріоритетів. Необхідність підвищення відповідальності кожного за долю своєї країни та світу в цілому, використання набутих знань з метою не тільки соціального, а й морального прогресу в умовах глобалізованого світу сьогодні є запорукою успішного розвитку держави. На жаль, в сучасній освітній парадигмі пріоритет часто віддається прагматизму, націленості на швидкий результат, розумінні освіти як служниці цілей сьогодення, інтересів і потреб комерції, економічного, політичного та інших ситуативних стилів.

Національна освіта є підґрунтям, основою в побудові власної моделі громадянського суспільства. Важливим є елемент патріотичного, з ідеологічним складником виховання. «Зде-націоналізований» індивід ніколи не стане справжнім громадянином, який розвиває державність. «Освітянська галузь є державною інституцією, що формує і реалізує, підносить духовні цінності і системи ціннісних орієнтацій, що властиві національному середовищу».

Освіченість є також, на наш погляд, інтелектуальним ресурсом самореалізації особистості, невід'ємною складовою її культурного капіталу, а також головною умовою існування людства на етапі його переходу до інформаційного суспільства, яке ще називають «суспільством знання». О. Тоффлер, зокрема, акцентує увагу на тому, що знання є центральним елементом інформаційного суспільства. Також він наголошує, що в майбутньому значущість освіти зростатиме. З часом знання стануть фундаментом розвитку суспільства, а не додатковими чинником в розвитку суспільства, як це було раніше [10]. Додатково можна сказати, що оцінюючи розвиток будь-якої країни за методикою ООН, беруть два основні показники: рівень тривалості

життя та рівень освіченості тієї чи іншої країни. Наші науковці звертають на це увагу. Але сьогоднішня ситуація в освіті не свідчить про розуміння з боку влади.

Розвиваючись у зазначеному ключі, маючи певну мету діяльності і виконуючи свої функції, освіта покликана задовольняти відповідні соціальні потреби та інтереси. Внаслідок цього стабілізуються соціальні відносини і узгоджується різноманітна діяльність членів суспільства. «Функціонування освіти, виконання людьми в межах цього соціального інституту певних ролей зумовлюється соціальними нормами її внутрішньої структури. Саме ці норми визначають обов'язковий порядок, встановлюють міру, стандарт поведінки людей, спрямовуючи соціальну діяльність» [1].

На освітні процеси, на думку багатьох дослідників цього питання, впливає і глобалізація як об'єктивно зумовлений процес зростання загальної взаємозалежності країн і союзів країн в умовах розширення об'єктів сучасного світу. В основі культурної складової глобалізації лежать нові технології виробництва знань, засобів спілкування, результатом яких є зближення народів в культурному плані [9].

Одним із наслідків культурної глобалізації є монополізація інформації, освіти і духовного простору із боку mass media. Йдеться про «ідеологічний імперіалізм», який спричинює відчуження більшої частини людства від можливостей використання навіть перетворених форм інформації. Відбувається зростаюче придушення особистості людини як соціокультурного феномена. Вона перетворюється в клієнта, підпорядкованого стандартам «суспільства споживання», позбавляється можливості вибору і створення освітньо-культурного середовища за своїми ціннісними стандартами проблем [9].

Однак, глобалізація не означає уніфікацію, гомогенізацію культурно-освітніх процесів. Для її розуміння Р. Робертсон ввів поняття «глокалізація», під яким розуміється «створення і інкорпорування локального в глобальне, процесів, які в свою чергу самі значно визначають форму стиснення світу як цілого» [11, с. 5]. Розуміння глобалізації як різноманіття, а не гомогенності є важливим методологічним ключем до тлумачення інтеграційних процесів в сучасній освіті, в тому числі і Болонського процесу [11, с. 24-25].

Консолідація націй і культур – єдиний розумний шлях розвитку освіти в глобалізованому світі. Вона припускає діалог замість конфронтації, пріоритет загальнолюдських цінностей і інтересів над іншими інтересами, плюралізм існуючого і майбутнього світу як умову розвитку і взаємозбагачення – політичних систем, країн, народів і культур. Об'єктивна тенденція така, що суспільні структури країн як Західної, так і Східної Європи все більше запозичують одна в одній досягнення технології і культури. Сучасне політичне і культурне мислення ґрунтується на методологічній основі діалектики, яка потребує опосередкування протилежностей в єдиній цілісності, зняття їх на новому якісному рівні. Тут «спрацьовує» логіка, яка оснований не на принципі змертвілої антитези, а на ґрунті діалектичного синтезу. Вона передбачає діалогізм мислення, але це не діалог «глухих», а конструктивна взаємодія партнерів, в основі якої – досягнення спільної мети, взаєморозуміння, співпраці і балансу інтересів [5, с. 49].

Зрештою, провідною для нас є ідея про те, що освіта, враховуючи прагнення особистості до свободи, набуття незалежності, побудови власної системи смислів пізнання, повинна творити необхідні умови для її саморозвитку, самоактуалізації, самореалізації. Отже, усвідомлення необхідності змін та корекцій змісту освіти у відповідності до нових завдань виживання і розвитку людства дозволить, на нашу думку, визначитись у пошуках підходів щодо формування яскравої та самобутньої особистості, здатної до самовдосконалення в будь-яких найбільш екстремальних умовах.

Пандемія, викликана коронавірусом COVID-19, очевидно, вже змінила (і ще змінить кардинально) соціальний світ, і освіта, звісно, тут не є виключенням. Переживши зупинку традиційного навчального процесу, яка за своїми масштабами та тривалістю може зрівнятися хіба що з аналогічними подіями часів Другої світової війни, освіта сьогодні перебуває в стадії прийняття та осмислення цієї нової реальності. Однак якщо у середині ХХ століття перерва у роботі

системи освіти суттєво не змінила принципів, підходів, методик, то нинішні обставини, завдяки вимушеному активному використанню інформаційних технологій, почали розхитувати самі освіти – навчання та пов'язану із ним комунікацію тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Висновки.

Ми обґрунтовуємо, що специфіка освітнього процесу визначається типом суспільства, в якому вона діє, політичним, державним ладом, соціальними, економічними відносинами.

В результаті дослідження ми дійшли розуміння, що головним аспектом сучасної української освіти є національний фактор. Спираючись на дослідження представників сучасної філософії з різних країн, звертає на себе увагу те, що освіта має національний характер. Освіта може мобілізувати культуру народу, формувати нову інтелектуальну людину, на котру покладаються надії як на нову генерацію нації. Освіта повинна ґрунтуватися на культурних цінностях народу, його звичаях, традиціях і духовності. Освоєння суспільством своєї культурної спадщини стає домінуючим в системі освіти.

З давніх часів наука давала уявлення про необмежені можливості людини та її розуму, про безмежну і невичерпну природу. Людина змінювала, пристосовувалась і підкоряла собі природу. Внаслідок того людство постало перед проблемою виживання.

Значний вплив відчуває система освіти в умовах глобалізації. Цей процес є об'єктивно зумовленим і приводить до зростання загальної взаємозалежності країн і союзів країн в умовах розширення об'єктів сучасного світу. Зміни, які відбуваються в освіті під впливом глобалізації потребують філософської рефлексії.

Відзначимо, що сьогодні наша система освіти переважно розрахована на засвоєння готового знання, а не на аналіз та вирішення проблем. Проблемацентричність, діалогічність і дискусійність ще не стали нормою навчання. В ньому ще панують монологічні, проповідницькі моделі передачі знання від старшого покоління до молодшого. В результаті учні, володіючи інформацією, не вміють бачити в оточуючому їх житті проблемні ситуації, грамотно формулювати проблеми, самостійно вирішувати їх і т.д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Atamaniuk Z. The philosophical and methodological basis of analysis of the science of philosophy of education. Колективна монографія SENSE Comprehension of the formation of the world in different philosophical approaches. Lviv-Torum : Liha-Pres, 2019. P. 1–24.
2. Атаманюк З. М. Проблема еліти в сучасних українських реаліях. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2007. № 1 (19). С. 3–7.
3. Атаманюк З. М. Роль інформатизації освіти та формування інформаційної культури особистості. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2013. № 1(30). С. 4–9.
4. Атаманюк З. М. Роль свободи у сучасній українській освіті. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2015. № 1(34). С. 19–25.
5. Атаманюк З. М. Філософія освіти як сучасна наука в Україні. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2019. № 2. С. 47–54.
6. Боришевський М. Особистість. Виховання національної свідомості. *Освіта України*. 2005. № 23.
7. Кремень В. Г. Вища освіта в Україні і Болонський процес. Київ : Освіта, 2004. 384 с.
8. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посібник. Київ : Центр. «Магістр – S» Творчої спілки вчителів України, 1996. 256 с.
9. Пальчинська М.В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій : *монографія*. Одеса : ВМВ, 2016. 377 с.
10. Тоффлер Елвін . Третя хвиля. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
11. Філософські абрисы сучасної освіти : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.

REFERENCES

1. Atamaniuk Z. (2019) The philosophical and methodological basis of analysis of the science of philosophy of education. Kolektivna monografiya SENSE Comprehension of the formation of the world in different philosophical approaches. Lviv-Torum : Liha-Pres [in Polish].
2. Atamanyuk Z. M. (2007) Problema yeliti v suchasnikh ukrainskikh realiyakh [Problem of elite in modern Ukrainian realities]. *Naukove piznannya: metodologiya ta tekhnologiya*. № 1 (19) [in Ukrainian].
3. Atamanyuk Z. M. (2013) Rol informatizatsii osviti ta formuvannya informatsiynoi kulturi osobistosti [The role of informatization of education and the formation of an information culture of the individual]. *Naukove piznannya: metodologiya ta tekhnologiya*. № 1(30). [in Ukrainian].
4. Atamanyuk Z. M. (2015) Rol svobodi u suchasniy ukrainskiy osviti [The role of freedom in modern Ukrainian education]. *Naukove piznannya: metodologiya ta tekhnologiya*. № 1(34) [in Ukrainian].
5. Atamanyuk Z. M. (2019) Filozofiya osviti yak suchasna nauka v Ukraini [Philosophy of education as a modern science in Ukraine]. *Perspektivi. Sotsialno-politichniy zhurnal*. № 2 [in Ukrainian].
6. Borishevskiy M. (2005) Osobistist vikhovannya natsionalnoi svidomosti [Personality. The upbringing of national consciousness. Education of Ukraine]. *Osvita Ukraini*. № 23 [in Ukrainian].
7. Kremen V. G. (2004) Vishcha osvita v Ukraini i Bolonskiy protses [Higher education in Ukraine and Bologna process]. Kyiv : Osvita [in Ukrainian].
8. Lutay V. S. (1996) Filozofiya suchasnoi osviti: navch. Rukovodstvo [Philosophy of modern education: teaching]. Kiiiv : Tsent. «Magistr – S» Tvorchoi spilki vchiteliv Ukraini [in Ukrainian].
9. Palchinska M.V. (2016) Virtual'niy prostir v umovakh sotsiokulturnikh transformatsiy [Virtual space in conditions of socio-cultural transformations] : monografiya. Odesa : VMV [in Ukrainian].
10. Toffler Yelvin (2000) Tretya khvilya [The third wave]. Kyiv : Vidavnichiy dim «Vsesvit» [in Ukrainian].
11. Filozofs'ki abrisi suchasnoi osviti: monografiya [Philosophical Aprics of Modern Education]. Sumi (2006) : VTD “Univertsitets'ka kniga” [in Ukrainian].

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Doctor of Philosophical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy,

Sociology and Management of Socio-Cultural Activities

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

NATIONALLY ORIENTED EDUCATION IN UKRAINE

The article deals with a nationally oriented education system that can strengthen the National Spirit of the State. Education forms a person in a young person, a sense of belonging to a particular society. Educational activity is simultaneously and socialization of a young man, because in the learning process, it acquires not only scientific knowledge, but also knowledge of life experience. The modern education system performs much more functions than in previous historical periods of its existence. Education broadcasts culture samples for subsequent generations, retains the cultural emergence of society. Within education, science develops, especially its fundamental directions. Education uses art facilities for the human person. In recent decades, information technologies play an important role for education. Education is designed to promote identification of young people with nation, native land. National oriented education contributes to the formation of a nationwide level of social consciousness. Because of the national consciousness, an elite of the nation is raised, which is focused on preserving the mental integrity of the nation [26, p. 3–7]. Citizens who are bearers of national consciousness contribute to the formation of further professional training and achievements in favor of their own state taking into account national priorities. The need to increase the responsibility of each country and the world as a whole, the use of acquired knowledge in order not only social, but also moral progress in the globalized world today is a guarantee of successful development of the state. Awareness of the need to change and corrections of the content of education in

accordance with new tasks of survival and development of mankind will allow, in our opinion, to determine in search of approaches to the formation of a bright and original personality capable of self-improvement in any of the most extreme conditions. National education can not produce samples of cultural limits. As a rule, it acts in order to preserve the cultural achievements of the nation. Therefore, the development of national education is aimed at preserving its own educational tradition, and on the constructive use of positive world achievements. As a result of the study we have come to understand that the main aspect of modern Ukrainian education is the national factor. Based on the study of representatives of modern philosophy from different countries, attention is drawn to the fact that education is national. Education can mobilize the culture of the people, to form a new intellectual person, which rely hopes as a new generation of the nation.

Key words: *education, nation, national education, globalization, socio-cultural transformations.*